

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Melati van Java. Dochter van Indië

Loo, G.C.G. van de

Citation

Loo, G. C. G. van de. (2014, January 14). *Melati van Java. Dochter van Indië*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/23020>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/23020>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/23020> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Loo, Geertje Cornelia Grietje (Vilan) van de

Title: Melati van Java : dochter van Indië

Issue Date: 2014-01-14

7 Amsterdamse kringen 1881-1892

Het was niet Marie's keuze om Roermond te verlaten, al zou de verhuizing naar de hoofdstad zeer in haar voordeel uitpakken. Amsterdam moet gebruikt hebben van mogelijkheden door de ontwikkelingen die gaande waren. De stad veranderde door de enorme toename van het aantal inwoners, door moderne uitvindingen als de telefoon en de elektrische trams, en door de aanleg van nieuwbouwwijken. In een van die wijken kwam het gezin Sloot terecht, in een woning in de P.C. Hooftstraat. De werklust groeide, en de kennissen namen toe in aantal. Romans, redacteurschappen, literaire vrienden en vijanden, alles droeg eraan bij om de naam van de romanière bekend te maken. Een noodzaak voor een broodschrijfster maar zeker ook een verlangen van een 'rusteloos scheppende geest'.³⁰⁴ Het kleine meisje uit Semarang zou in Amsterdam haar dromen kunnen realiseren: verhalen vertellen, maar nu voor een groter publiek dan aan haar zusje alleen.

7.1 Verhuizen

Dat 1881 een verhuizing zou brengen, wist Marie al enige tijd. Zo'n veertien dagen na haar achtentwintigste verjaardag, op 13 januari, stuurde ze een brief aan de oude Thijm, waarin ze schreef dat er over twee maanden een woning in de P.C. Hooftstraat betrokken zou worden. En:

Zeer aangenaam was 't mij, dat het toeval ons juist in dit nieuwe gedeelte van Amsterdam, aan het beroemdste gesprek onzer letterkunde gewijd, een woning aanwees, en onder de veele voorrechten, aan een verblijf in onze hoofdstad verbonden, acht ik niet het geringste, dat het mij weldra zal vergund zijn persoonlijk u mijn opwachtingen te mogen maken.³⁰⁵

Marie verwijst hier naar de gesprekken gevoerd in de kring van Pieter Corneliszoon Hooft die bijeenkwam op zijn kasteel het Muider slot, de zogeheten Muiderkring. Veel spijt om het verlaten van Roermond sprak er niet uit deze regels. Marie stelde zich kennelijk veel voor van de nieuwe woonplaats: 'veele voorrechten' verwachtte ze er aan te treffen. Zo gek was dat niet.

De P.C. Hooftstraat maakte in deze tijd deel uit van de grote nieuwbouw die gaande was. In 1872 was de straat pas aangelegd, zonder overigens veel sfeer te bezitten, getuige de typering van 'bijzonder weinig indrukwekkend, eigenlijk volkomen geestloos'.³⁰⁶ In de kranten uit deze en latere jaren verschenen veelvuldig advertenties voor huizen in deze straat, die zowel te koop als te huur werden aangeboden. Zo adverteerde makelaar H.W. Geurdes in 1883 herhaaldelijk in het *Algemeen Handelsblad* voor 'nieuwe soliede gebouwde huizen met Bovenhuizen'.³⁰⁷ Bewoners kwamen en gingen wellicht snel. De nieuwbouw hier en elders was noodzakelijk om het groeiende aantal inwoners te kunnen huisvesten. Had Amsterdam in 1870 het aantal van bijna 275.000 inwoners, vijf jaar later waren er 288.000 en weer vijf jaar later, in 1880, maar liefst 320.000.³⁰⁸ Er dienden dus in hoog tempo woningen te komen en dat gebeurde dan ook. De energie van vernieuwing moet alom aanwezig zijn geweest in grote en kleine veranderingen. Zo kwam in 1883 de Handelskade tot stand, wat de stoomvaart - sterk op Indië gericht - enorm stimuleerde.³⁰⁹ In de stad werden kanalen gedempt, waardoor onder meer het Spui meer verkeer aan kon. Het openbaar vervoer groeide ook: niet alleen vervangen de elektrische trams steeds meer de nu ouderwetse stroomtrams, er kwamen ook meer lijnen, onder meer tussen de P.C. Hooftstraat en de Dam, waarvandaan men verder kon

naar de Plantage, de Linnaeusstraat en de Amsteldijk.³¹⁰ Zelfs een moderniteit als de telefoon werd door de International Bell Telephone Company in Amsterdam opgezet.³¹¹ Alles leek vernieuwing te ademen, alles leek op de toekomst gericht te zijn. En voor vrouwen was er zelfs het Vrouwenleesmuseum, waar een grote hoeveelheid boeken en kranten beschikbaar was voor degenen die deze in rust wilden lezen. Marie Sloot schreef zich meteen in: haar naam staat in het Naam- en Adresboek der Leden met de vermelding: mei 1881.³¹² Kortom, een stad vol beloften. Daar stond het nadeel tegenover dat het katholieke gezin Sloot nu tot een aanzienlijke minderheid zou gaan behoren. Had Roermond een rijkdom aan katholieke kerken en katholieken gekend, in Amsterdam zag het kerkelijk leven er bepaald anders uit. Hier beleed slechts 21 à 32 procent van de bevolking de katholieke godsdienst.³¹³ De bekendste onder hen was de literator en uitgever van katholieke periodieken J.A. Alberdingk Thijm. In deze stad arriveerden de Sloots op donderdag 5 mei 1881, om hun intrek te nemen in het huis aan de P.C. Hoofdstraat 10.³¹⁴ Kort erna, op 16 mei schreef Marie een briefje aan Thijm over de kennismaking die zij graag wilde hernieuwen:

Nu ik sedert korten tijd alhier woon, reken ik het mij tot een voorrecht U een bezoek te kunnen brengen. Ik vrees echter U in uwe werkzaamheden te storen, waarom ik U vriendelijk verzoek mij met een enkel woordje te willen mededeelen, wanneer 't U gelegen komt mij te ontvangen.³¹⁵

De voorzichtige toon en de bijna nederige manier waarop zij om belet vroeg, doen vermoeden dat de vriendschap niet geheel gelijkwaardig was. Marie had zo graag de oude Thijm bezocht, maar hij had kennelijk nog geen tijd gevonden om haar op te zoeken. Met de verhuizing leek een nieuwe levensfase definitief aangebroken, een fase die samenhang met de overgang naar een andere uitgever. In 1881 overleed vrij plotse-ling Gualtherus Kolff, bij wie Marie het grootste gedeelte van haar romans had uitge-geven. Na zijn dood werd er een veiling gehouden, waar ook Marie's werk verkocht werd.³¹⁶ Marie leek als auteur tamelijk sterk te staan, dat wil zeggen, zij bezat een zekere zeggenschap over haar romans:

Aangezien ik mij het kopierecht had gereserveerd, kon ik met den heer Roelants, wiens flinke, ferme manier van handelen mij onder alle andere uitgevers het meest had aangetrokken, onderhandelen over de heruitgave dezer romans en over de uitgave der volgende. Na dien tijd hebben wij samen gewerkt - hoe druk, dit weten hij en ik het best, het Rijk heeft een kapitaaltje aan postzegels verdiend door onze wisseling van drukproeven enz.³¹⁷

Uit deze zinsnede - 'Aangezien ik mij het kopierecht had gereserveerd' - blijkt wederom het zakelijke inzicht dat Marie bezat. In plaats van zich, zoals andere auteurs vaak wel deden, in financieel opzicht geheel en al uit te leveren aan de uitgever, behield zij belangrijke rechten. Het 'kopierecht' bestond namelijk uit het recht om winst te maken op de 'vermenigvuldiging van de kopij', waarmee het dus een recht was op het kopiëren van de kopij.³¹⁸ Als succesvol auteur van verschillende goedlopende titels, zowel in Nederland als in het buitenland, zal Marie een sterke positie hebben gehad in de onderhandelingen. Met H.A.M. Roelants kon zij het vinden en bepaald niet alleen op het persoonlijke vlak. Roelants was uitgever van onder meer de volledige werken van de door Marie bewonderde Vondel en had ook nog eens een aantal tijdschriften onder zijn hoede.³¹⁹ Een ervan was het tijdschrift *De Huisvriend, Geïllustreerd magazijn gewijd aan letteren en kunst, Lectuur voor iedereen* dat in 1880 voor het eerst het licht zag met daarin een feuilleton van Marie's hand. In *Miss Campbell* vertelde ze de geschie-

denis van een Hollands meisje dat na een glamourleven in Batavia zich uiteindelijk verloofde met de Indische Jacques Beauchamp, die zonder linkerarm uit Atjeh terugkeerde. Deze kleine novelle zou in 1885 met ander werk van de schrijfster door Roelants worden uitgegeven in *Miss Campbell en andere verhalen*; een constructie die geen uitzondering zou blijken te zijn. Een vruchtbare samenwerking ontstond dus zeker, in de woorden van Marie: 'eene voortdurende, aangename relatie'.³²⁰ Het plezierige karakter hiervan werd voor de zakenvrouw Marie zonder twijfel gestimuleerd door een nieuwe wet, ingaande op 1 januari 1882, die de auteur een betere positie verschafte. De wet verbood bijvoorbeeld het zonder toestemming van de auteur nadrukken van feuilletons die in Indische kranten hadden gestaan. Romans werden nu beschermd tegen ongeoorloofd herdrukken gedurende vijftig jaar na de eerste publicatie en in ieder geval zolang de auteur ervan nog leefde.

Of deze successen van Marie geïnspireerd werden door een gelukkig huiselijk bestaan valt ook voor deze fase zeer te betwijfelen. De stiefmoeder was nog steeds in haar leven aanwezig en bezette de plaats die aan haar eigen moeder toekwam. De boosaardige dan wel domme stiefmoeders die ze in haar romans opvoerde evenals de dierbare gestorven eigen moeders, spraken wat dat betreft letterlijk boekdelen. Hopelijk vond zij niet alleen troost bij Lina, maar ook bij haar broer Nico die weer bij het gezin kwam inwonen. Overdag werkte hij als kantoorbediende.³²¹ En Chrisje? Zij had zich in februari van dat jaar, in de wetenschap van de komende verhuizing naar Amsterdam, verloofd met een man die zij nauwelijks kende.³²²

De katholieke Gerrit Kortenhorst (1846-1903) kon op zich als een goede partij worden beschouwd in zijn positie als gevestigd arts te Weesp. Hij was bovendien dolverliefd op de twaalf jaar jongere Chrisje, zoals hij in een brief schreef:

Ik deel u het heuglijke nieuws mede, dat mijn engagement met Christine een fait accompli is. Ten einde het publiek een weinig te praepareeren, zullen we met het maken van visites *overdag* nog eenige dagen wachten. Evenwel kunt gij eerdaags op een *avondje* een bezoek van ons verwachten. [...] Ik ben tot over de ooren verliefd! Schrik niet!³²³

Dat Gerrit enig 'praepareeren' noodzakelijk achtte, had niet zozeer met het leeftijdsverschil te maken als wel met zijn achtergrond. Hij was eind 1879 weduwnaar geworden na een huwelijk van een kleine twee jaar.³²⁴ Dat was nog maar kort geleden, al had Chrisje's vader slechts de helft van die tijd gewacht alvorens weer te trouwen. Het huwelijksaanzoek had weinig geleken op de romantiek uit de romans van haar zusje. Op de vraag van Gerrit had Chrisje geantwoord: 'Mais je l'ai vu si peu' waarop hij antwoordde: 'Pour s'aimer faut-il donc tellement se connaître?'³²⁵ Een slecht voorteken; en in hun huwelijk zouden ze elkaar bovendien nauwelijks vinden in de 'diepste levensvragen'.³²⁶

Op 12 januari 1882 trouwden ze. Ter ere van deze dag bracht 'Melati van Java' een speciale, in rood fluweel gebonden editie van *De Familiebode* uit, het tijdschrift dat onder haar hoede stond. Deze stond vol met korte toneelstukjes, olijkheden en allerhande denkbare rubriekjes die het feest luister moesten bijzetten. Op de laatste bladzijde bevond zich evenwel in 'De meest geschikte huwelijkscadeaux' een advieslijst die een minder rooskeurige visie op het huwelijk laat zien. Wat waren namelijk die cadeaux?

Een vergrootglas om elkaars goede eigenschappen en een verkleinglas om elkaars ondeugden te zien; een lakensche bril om elkaars vergrijpen waar te nemen en een voorraad Oostindische doofheid voor praatjes van anderen, een doofpot voor alle mogelijke soorten van twistvuur en een pook om het huwelijksvuur elken dag

op te rakelen en den rooster vrij te houden van de asch der gewooneheid, een beker om de vreugde des levens uit te drinken en eindelijk een ring om na te zien, wie er bij verkoeling aan het langste eind is, nog een ring om te zien wie er aanleiding toe gaf, nog een ring om uit te meten, wie het eerste lief had en een andere ring om uit te rekenen, wanneer de liefde uit zal zijn.³²⁷

Het zal humoristisch bedoeld zijn. Zo wilde Marie een stichtend woord meegeven aan haar zusje, dat nu met Gerrit naar Weesp verhuisde om er een nieuw leven te beginnen. In oktober van datzelfde jaar moest Marie ook afscheid nemen van Nico, die Amsterdam verliet met bestemming Londen.³²⁸ Het huis aan de P.C. Hooftstraat begon leeg te worden: slechts Marie en Lina, en Carel Sloot en de stiefmoeder woonden er nog. Dat het wonen in Amsterdam inderdaad 'vele voordelen' bezat, bleek in mei 1883. Koning Willem III opende op de eerste van die maand de 'Internationale Koloniale en uitvoerhandeltentoonstelling', ingericht op een terrein achter het Rijksmuseum. Hij sprak enkele woorden, maar leek niet bijster enthousiast over de Tentoonstelling.³²⁹ Het lijkt weinig twijfel of Marie moet er ook geweest zijn, al was het alleen maar om de Koloniale Afdeeling te bezichtigen. De Tentoonstelling zou een half jaar open zijn en gedurende die periode zo'n anderhalf miljoen bezoekers ontvangen.³³⁰ De Koloniale Afdeeling trok zeer de aandacht. Kosten noch moeite leken gespaard bij de inrichting ervan die overweldigend moet zijn geweest. Een standbeeld van Jan Pieterszoon Coen, schilderijen van Raden Saleh, geneeskrachtige planten en kruiden, een grote nijverheidshal, een koloniaal paleis met Moorse koepels en een heuse kampong met levende Inlanders, en nog veel meer. *De Indische Gids* verzuchtte: 'Wilde men alles wat hier te zien is nauwkeurig schetsen, een dik boekdeel ware te klein.'³³¹ Maar *De Indische Gids* vond ook:

Mij dunkt, hij, die onze Koloniale afdeeling in al hare bijzonderheden kent, heeft een diepen blik in het Indische volksleven geslagen. Men kan er den inlander volgen van het uur zijner geboorte met de veeltijds raadselachtige plechtigheden, die het vergezellen, tot in het bruidsvertrek, waar stijve opschik zich paart aan talrijke ceremoniën, tot aan de stonde van zijn dood, als hij onder het prevelen van den bezweerder de oogen sluit.³³²

Of dat werkelijk zo was, valt echter te betwijfelen.

De 'diepen blik' was niet zozeer op het leven van 'den inlander' gericht, maar eerder op hoe Nederland zichzelf zag in de positie van koloniale mogendheid. Die werd voorgesteld als het schoolvoorbeeld van beschaving waarmee de kampong in scherp contrast was geplaatst. Nederland verhief zich, waardoor de kolonie als vanzelf daalde. De grootsheid van het zelfbeeld werd hier en daar in de pers bekritiseerd, maar dat zal het grote publiek vermoedelijk ontgaan zijn. Dat zag vooral hoe sterk Nederland overzee aanwezig was en hoe noodzakelijk het was dat Nederland daar werkzaam zou blijven. Waren de economische motieven daarachter niet de grote drijfveer geweest, dan had men bijna kunnen spreken van ontwikkelingshulp, waarvan de urgentie op deze tentoonstelling duidelijk werd getoond. *De Indische Gids* hoopte dan ook, dat achteraf over 1883 gezegd zou kunnen worden: 'De beschaving deed eene reuzenschrede voorwaarts.'³³³ Vergeleken met deze ambitie lijken de Indische romans van Marie veel moderner en vooruitstrevender te zijn: meteen al in *De Jonkvrouwe* had zij een wereld geschapen waarin inheemsen als intelligente gesprekspartners werden opgevoerd, iets wat op deze tentoonstelling bepaald niet gebeurde. Kennelijk sloot de ene benadering de andere niet uit; de tentoonstelling was een succes en Marie's romans beleefden herdruk op herdruk.

7.2 Familieperikelen

Buiten het rumoerige en energieke Amsterdam, begon voor Chrisje een geheel nieuw leven in het meer landelijk gelegen Weesp. Haar nieuwe positie als doktersvrouw plaats- te haar op één lijn met de Weesper notabelen, die onderling een hechte groep vorm- den.³³⁴ Terwijl Gerrit zich buiten de patiënten niet om mensen leek te bekommeren, was Chrisje heel anders.³³⁵ De vriendenkring die groeide, leek vooral om haar te draaien.³³⁶ Daarbij kwam een zeer druk huishouden, niet alleen door ontvangsten in haar salon, maar ook met de inmaak van groenten, fruit en hetgeen de slacht had geleverd.³³⁷

Chrisje kon het allemaal, met haar optimisme, de blijdschap die zij ervoer in de avon- den dat zij in het grote huis piano speelde - het muzikale talent had zij ongetwijfeld geërfd van haar moeder - en in het late najaar dankzij de vreugde van het moederschap. Op 23 oktober 1882 werd Carel Timotheus Kortenhorst geboren, naamgenoot en petekind van Chrisje's vader. Haar eerste zoon van in totaal zes, die allen een zwak zouden hebben voor de Amsterdamse tantes Marie en Lina. Carel schrok er niet voor terug om uiting te geven aan zijn trots over zijn eerste kleinkind en petekind. Dat Carel graag zijn zijn emoties ventileerde, was al duidelijk geworden uit de wijze waarop hij zijn schrij- vende dochter bij Kolff had geïntroduceerd. Thijms zoon, Lodewijk van Deyssel, herin- nerde zich 'den papa der romanière Melati van Java die in de hoeden zijner bezoekers lijsten der voortbrengselen van zijn dochter placht te leggen'.³³⁸

Op 13 juli 1883 berichtte *Het Nieuws van den Dag* dat Carel Sloot op 7 juli was over- leden, 'na een langdurig lijden, in den ouderdom van 57 jaar, voorzien van de genade- midelen der H. Kerk.' Waar hij aan geleden had, vermeldde de familiepapieren niet. Zijn dood zou grote consequenties hebben. Het is aannemelijk dat er een erfenis ver- deeld moest worden tussen zijn kinderen en de stiefmoeder; er moeten in ieder geval kindsdelen zijn geweest. Met Nico in Engeland en Chrisje in haar drukke gezin hadden deze twee al een zelfstandig leven opgebouwd, los van het ouderlijk huis. Dat lag anders voor Marie, en ook voor Lina die nog altijd bij de Sloots woonde. Door de dood van Marie's vader, veranderde haar juridische status. Zij viel niet meer onder de vaderlijke macht. Als ongehuwde vrouw was zij nu in het bezit van de rechten op contract en eigendom.³³⁹ In zakelijk opzicht een grote vooruitgang, zeker gezien de successen van haar literaire werk. Hierdoor, en dankzij de recent ingevoerde auteurswet, moet haar inkomen toegenomen zijn en niet alleen dat, zij bezat de zekerheid er geheel alleen over te kunnen beschikken.

Als een in alle opzichten autonome vrouw, en met weinig tot niets dat haar aan de stiefmoeder bond, besloot Marie te verhuizen, om samen met Lina een nieuw leven op te bouwen. Eindelijk was Marie geheel vrij om zelf te kiezen met wie zij wel en niet wilde samenwonen. In november 1883 zouden de twee hun woning aan de P.C. Hooft- straat 77 betrekken.³⁴⁰ Het grote schilderij waarop haar moeder stond afgebeeld, ging met Marie mee. De maanden tussen het overlijden van haar vader en de verhuizing waren zeer tegen Marie's zin gevuld met de afwikkeling van de erfenis, de voorbereiding van de verhuizing en 'eenderlei andere beslommingen' zoals ze in een brief verzucht- te.³⁴¹ Maar ze had iets om naar uit te kijken, schreef ze aan Thijm:

Ik ga met mijn nichtje een bovenhuis betrekken op 77 en hoop voortaan mijne leven verdeeld door arbeid en rust kalmpjes door te brengen. Ik denk het heel netjes in te richten; u moet het maar eens komen kijken; er zal geen grimmigen concierge aan de deur staan van... Ik zou een dwaasheid schrijven, 't is maar beter dat ik die in de pen houd.³⁴²

De persoon die voor 'conciërge' had gespeeld en Marie's vrijheid had beperkt, hoefde zij niet bij de naam te noemen, een ieder die haar huiselijke omstandigheden kende, begreep dat hiermee de stiefmoeder werd bedoeld. Genoeg was, dat er een mooier bestaan wachtte, dat geheel gericht zou zijn op 'arbeid en rust'. Met de arbeid bedoelde ze: letterkundige arbeid, want de huishoudelijke arbeid zou Lina voor haar rekening nemen. Op deze - en andere - manieren vulden zij elkaar aan. Een van de neefjes beschreef later hun samenwonen als 'iets zeer eigens', met als toelichting:

Nicht Lina, klein van stuk, bedrijvig en begaafd met een eenvoudigen geest, verzorgde het huishoudelijk deel der ménage. Tante Marie hield zich daarbuiten en was zodoende in staat zich ten volle aan haar zeer uitgebreide - literaire en sociale - werkzaamheden te wijden. Zij was in de gewone dingen des levens geniaal onhandig en de wetenschap, dat 'nicht' op haar eigen terrein alwetend en alomtegenwoordig was, had haar elke stimulans ontnomen om voor Martha te spelen. In gezelschap vulden zij elkander bij het spreken aan, want haar jarenlang samenzijn had een twee-eenheid van haar gemaakt. Nicht Lina wist zodoende haar weetje en kwam daarmee gaarne voor den dag, wat haar nogal eens een correctie van de geleerde Marie op den hals haalde. Ze waren buiten elkaar niet denkbaar en ze apprecieerden elkaar zonder dat zij zich aan wederzijdsche vriendelijkheden te buiten gingen.³⁴³

Hoe ver de onderlinge appreciatie ging, valt achteraf niet geheel vast te stellen, al zijn er aanwijzingen, ook en vooral aanwezig in de romans. In haar correspondentie met de literator Jan van der Lans - waarover later meer - verwees Marie herhaaldelijk naar Lina als 'mijn vrouw' of 'mijn vrouwtje'.³⁴⁴ Uitzonderlijk was een dergelijke relatie niet. Vrouwen die 'zonder elkaar niet goed denkbaar' waren en daarbij een gemeenschappelijke woning bezaten, onderhielden wel vaker een min of minder liefdevolle relatie. Van dergelijke hartsvriendinnen, zielsverwantes, geliefden of huisgenotes waren Aagje Deken en Betje Wolff het schoolvoorbeeld geweest.³⁴⁵ Marie en Lina lijken een vergelijkbare 'romantische vriendschap' te hebben gedeeld.³⁴⁶ Het was een liefde, een vrouwenliefde, openlijk beleefd binnen de conventies en mogelijkheden van de maatschappij. Vrouwen deelden zo een vriendschap met romantische kenmerken: een grote gehechtheid, vaak een idealisering van de ander en een zekere mate van intimiteit.³⁴⁷ De opvoeding van Marie was, zoals herhaaldelijk aan de orde is gekomen, gericht geweest op een leven als echtgenote en moeder; dat zij een levenspartner in een man zou vinden, sprak daarbij vanzelf, evenzeer dat seksualiteit van dat leven deel zou uitmaken. Tegelijkertijd mocht een welopgevoed meisje geen actieve seksuele verlangens bezitten.³⁴⁸ In het huwelijk diende zij te gehoorzamen aan 'zijn wil'. Dat vrouwen een zelfstandig libido bezaten, onafhankelijk bestaand van de man, leek moeilijk voorstelbaar. Twee samenwonende vrouwen werden dan ook niet in verband gebracht met seksualiteit. Dat dit toch bestond, behoeft verder geen betoog.

Evenmin als er binnen de conventies plaats was voor een vrouw met seksuele gevoelens, leek het voorstelbaar dat een man zich dienstbaar zou maken aan de literaire ambities van zijn echtgenote, door het huishouden op zich te nemen en zijn leven naar het hare te schikken, zoals Lina deed. Of en in welke mate er tussen de twee fysiek contact bestond, valt niet meer te achterhalen. Dat zij zich niet 'aan wederzijdse vriendelijkheden te buiten gingen', zoals het neefje opmerkte, wijst slechts op een terughoudendheid in gezelschap.

Ook in dit opzicht keerde het persoonlijke leven van Marie terug in haar romans. In verschillende boeken tekende zij een verhouding tussen twee vrouwen, soms gelukkig en soms vol moeilijkheden maar altijd vol emotionele toewijding aan elkaar. Vooral in *De*

Jonkvrouwe van Groenerode (1874) is er sprake van een dergelijke verhouding. Eugenie de Lody raakt weliswaar verliefd op Hartwig van Senne, maar wanneer zij na hun breuk op Java zijn zuster Fanny ontmoet, lijken Eugenie's gevoelens voor haar dieper te gaan dan voor hem. Eugenie is als de gouvernante van het gezin ondergeschikt aan Fanny die een 'innige afkeer [...] [heeft] van alles, wat naar inlandsche kinderen zweemt'.³⁴⁹ Elke opmerking daarover trekt Eugenie zich uiteraard persoonlijk aan:

Maar veel doet ze geloof ik vergeven door hare schoonheid; schoon is zij, o zoo schoon! Zelden, om niet te zeggen nooit, zag ik zoo'n beauté; uren kan ik haar aanzien zonder dat die blik mij ooit vermoeit. Ze heeft zoo iets rustigs, zoo iets kalms, zelfs als ze toornig wordt.³⁵⁰

Eugenie adoreert Fanny: 'Mevrouw is de eerste in verstand, de eerste in schoonheid, de eerste in beschaving, dat is zeker; maar waarom voegt ze hier niet wat meer warmte, wat meer gevoel bij?'³⁵¹ In de loop van de roman zal Fanny dat ontwikkelen, wat vooral na de dood van haar broer aan Eugenie duidelijk wordt. De *Jonkvrouwe* eindigt met een tafereel vol romantische vriendschap: Fanny die volmaakt is geworden, Eugenie die in het bezit is gekomen van een fortuin en haar voorouderlijk kasteel Groenerode, en dan is er nog het kind van een man die zij beiden op hun eigen manier hebben liefgehad. Gedrieën zullen zij verder leven, wat vooral voor Eugenie een groot geluk is. Zij weet van zichzelf: 'Ik ben jongen in den geest.'³⁵²

Ook in de romans na *de Jonkvrouwe* komt regelmatig een innige verhouding tussen vrouwen voor. Interessant is in de tweedelige roman *Hermelijn* (1885) de spanning tussen de Hollandse Hermelijn en de Indische Corona de Meyran. Over deze roman ging het gerucht dat Marie dit op gebeurtenissen en verhoudingen in de Vorstenlandse familie Dezentjé zou hebben gebaseerd, geruchten die zij ten stelligste weersprak.³⁵³ In de roman is Corona degene die besluit dat het Hollandse meisje met Conrad, Corona's broer, moet trouwen. Pas later ontdekt Hermelijn dat de vurige liefdesbrieven die ze ontving niet door haar bruidegom geschreven zijn, maar door Corona die kennelijk het hart van Hermelijn wist te doen ontvlammen. Het is Conrad die haar dit vertelt in een ontluisterend gesprek.

'Ik heb je niet ten huwelijk gevraagd!'

'Wie deed het dan?'

'Cor, wie anders, Cor doet alles en papa ziet haar naar de oogen. Zij heeft op een goeden dag gezegd, Conrad moet trouwen, ik weet een goede vrouw voor hem, mijn nicht!'

'En heb jij toen dadelijk toegestemd?'

'Volstrekt niet, ik wilde nog niet trouwen en al zou ik het willen, dan nog bedankte ik er voor een meisje te nemen, dat Cor voor mij had uitgezocht, dat, dat... maar ze hebben mij gedwongen.'

En zijn hoofd in de handen verbergend, barstte hij in een luid snikken los.

'We mogen hier niets zijn dan poppen, eerst hebben ze mij belet officier te worden en nu... ben ik zoo ongelukkig,' jammerde hij.

'Meen je dat ik het niet ben?' vroeg Hermelijn op bijna onhoorbaren toon; zij huiverde en sloot de oogen; het was of zij zich op een helling bevond, die recht naar een afgrond voerde en of er niets meer te doen was dan zich te laten afglijden in den stikduisteren, eeuwigen nacht.

'Ik kan het niet helpen!' mompelde hij.

'Maar waarom je laten dwingen, Conrad, waarom mij bedrogen, ik vertrouwde zoo op de liefde, die uit je brieven sprak.'

‘Welke brieven?’

‘De jouwe.’

‘Ik schreef geen brieven aan je.’

‘t Was of het nog donkerder om haar heen werd; zij bracht de hand aan de ooren en aan de oogen, als wilde zij de vreeselijke verwoesting van haar jeugdig leven niet hooren of zien.

‘Maar wie schreef ze dan?’ vroeg zij bevend.

‘Weet ik het? Zij zelf misschien.’

‘Corona! O God, ‘t is ongehoord, maar dan zijn we niet getrouwd, Conrad, we kunnen nog vrij worden.’

‘Neen, ik heb het stuk immers geteekend, we zijn vast geketend voor altijd.’

‘O, dat het kort moge wezen! Schande, schande, eeuwige schande... Waarom juist mij?’

‘Je bent een nicht van Corona!’³⁵⁴

Uiteindelijk is het de relatie tussen Corona en Hermelijn die de ontwikkeling van de roman voortstuwt, al vinden zij elkaar niet in een romantisch *happy end*. Dat laatste was overigens evenmin het geval in het verhaal *Vriendinnen*, al begint het veelbelovend. Hierin staat de wederzijdse toewijding centraal tussen twee vrouwen die op het oog niet bij elkaar passen en toch ‘onafscheidelijk’ zijn.³⁵⁵ Ernestine en Lucy willen dan ook hun tienjarig samenzijn vieren:

‘t Had nu reeds bijna tien jaar geduurd en zij spraken er van het koperen feest hunner vereeniging te herdenken; misschien spaarden zij er reeds voor en soms twistten of liever redeneerden zij hoe ‘t best dien heuglijken gedenkdag te vieren. Tot twisten toch kwam het nooit bij hen, ze hadden elkaar zoo innig lief, zij waren zoo door en door aan elkaar gewend, de eene steunde de andere, en de eene was evenzoo het steunen, als de andere het gesteund worden gewoon geraakt; en nu was de meening der wereld gewijzigd, men zag in dat het lang duren kon, en men begreep dat het goed ging.’³⁵⁶

Hoe deze en dergelijke romantische vriendschappen afliepen, was in de roman feitelijk van minder belang. Daarmee verdween niet de innigheid van het samenzijn, de onderlinge hechtheid en de vertrouwdheid met elkaar, dat alles was niet onopgemerkt gebleven. Zoals het neefje Kortenhorst al had geobserveerd bij tante Marie en nicht Lina: zij waren een twee-eenheid.

7.3 Een druk leven

De werkkraft van Marie Sloot leek onuitputtelijk. Sinds haar romandebuut in 1872 was de ene na de andere roman verschenen, evenals feuilletons en verhalen in verschillende tijdschriften. In het literaire landschap van Nederland in de laatste decennia van de negentiende eeuw was zij zeer aanwezig, mede dankzij haar aanhoudende inzet om nuttige contacten te leggen. In haar werk keerden regelmatig Indische elementen terug op een manier, die de literator Jan ten Brink vol bewondering deed concluderen: ‘Overal herkent men de romanschrijfster, maar niet minder de Indische en de vrouw, die eene stof behandelt, die zij geheel beheerst.’³⁵⁷ Een drievoudig compliment.

Met het woord ‘overal’ duidde Ten Brink haar werk aan, al had hij waarschijnlijk net zo goed haar kennissen- en vriendenkring kunnen bedoelen. Uit de schaarse documenten die bewaard zijn gebleven ontstaat de indruk van een druk leven, vol bezoeken en met

veel correspondenties. Tussen dit alles door schreef Marie het ene boek na het andere voor volwassenen en voor kinderen, werk dat soms eerder in tijdschriften was verschenen of geheel nieuw was. De diversiteit aan genres leek haar moeiteloos af te gaan en zij moet snel hebben kunnen schrijven. Haar brieven laten een klein handschrift zien, scherpe letters die vlug zijn neergezet op papier dat ietwat schuin gelegen moet hebben. Die snelheid kwam ook voort uit een ongeduldig karakter. Marie Sloot wist dat van zichzelf. Aan de literator Jan van der Lans (1855-1928) schreef ze eind 1887 vol bewondering voor zijn weergave van 'imposante oogenblikken': '... dat is juist wat ik niet kan, ik mis er het geduld toe. Bij mij moet alles maar vooruit, de handeling rolt als vanzelf voort, [...] en als er zulk een scène te beschrijven valt, dan wordt 't gauw verteld en ik trippel al van ongeduld om verder te komen.'³⁵⁸

Naast haar eigen literaire werk, had Marie ook redactionele verantwoordelijkheden, zoals met ingang van 1881 van het algemene periodiek *De Huisvriend* en voor het tijdschrift *De Vrouwenwereld* (1887-1909). Dan waren er buitenlandse vertalingen van haar romans en verhalen, waarvan niet altijd duidelijk was in hoeverre zij hiermee bemoeienis had. Veelal werden de romans zonder haar instemming vertaald, of zelfs zonder dat er contact werd opgenomen.³⁵⁹ *De Familiebode* bleek een kort leven van slechts twee jaar beschoren te zijn.³⁶⁰ Maar zij had altijd werk, zo leek het, werk in overvloed, mede dankzij haar netwerk. In Amsterdam kende Marie 'fabelachtig' veel mensen, zoals haar bewonderaar Pater Gielen schreef:

Tot haar vrienden of goede kennissen behoorden, om ten minste enkele namen te noemen, Taco de Beer, Fiore della Neve (Van Loghem), Lina Schneider, Catharina Thijm, de bekeerlinge, later weer afgevallene Louise Stratenus, Antoon Sterck, Hofdijk, J. R. v. d. Lans, Van Meurs, Jos. Alberdingk Thijm, op wiens Vioolstruik avonden zij dikwijls verscheen, de Duitsche schrijfster Ferdinande von Brackel, Keiter, de echtgenoot van Maria Herbert, en vooral niet te vergeten de altijd-opgewekte, geestdriftige 'abbé' Brouwers van Bovenkerken.³⁶¹

Er ontbraken veel namen, zeker die van de schrijfster Bosboom-Toussaint, in wier *Liber Amicorum* Marie een bijdrage had geschreven.³⁶² In Marie's eigen *Liber Amicorum* is een klein deel van haar netwerk terug te vinden. Het 'vriendenboek' begint in 1885. Het merendeel van de lovende en bewonderende bijdragen is gedateerd in de vijf jaren na aanvang. Het waren niet de minsten, en het waren zeker de meest behulpzamen voor een schrijfster met ambities: J.A. Alberdingk Thijm, Taco de Beer (1838-1923), M.G.L. van Loghem (1849-1934): mannen met macht en posities, die aanzien en invloed bezaten. Zulke contacten waren nuttig. Toen in 1891 *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* het licht zag, bevond zich in de hoofdredactie een andere behulpzame vriend: Jan ten Brink. Al in de eerste jaargang verscheen het zesdelige feuilleton *Rosa Marina*, dat snel erna als zelfstandige roman zou verschijnen. Jammer genoeg eindigt het *Liber Amicorum* voortijdig, getuige de vele lege bladzijden die over zijn. Een tekening van de kunstenaar Jan Toorop (1858-1928) is de laatste bijdrage.³⁶³

Het *Liber Amicorum* heeft vooral betrekking op Marie's carrière, wat al begint met de aanhef: de bladzijden zijn niet gewijd aan de privé-persoon Marie Sloot, maar aan de openbare persoonlijkheid Melati van Java. Op de eerste pagina schreef de vertaalster en schrijfster Lina Schneider (1831-1909): 'Melatiblümchen! Was sie bedeuten, das künde ich vor allen deuten'. Waarna het 'deuten' op de meest positieve wijze vier strofes lang voortduurt zonder dat duidelijk is waarom Lina dat juist 'vor allen' zou kunnen.

Van Jan van der Lans verscheen een even lang gedicht waarin hij inging op Maries' afkomst, en afsloot met:

Melati heet die bloem, op Java's boôm ontsproten,
Waar de opgetogen blik bewonderend op staart,
Als 't beeld der kwistige Oost in Hollands lettergaard.

Temidden van deze en andere strofen, verrassen de twee met potlood getekende portretten van Lina en Marie door de huiselijke sfeer ervan.

Met de groei van haar roem als schrijfster, bleek Marie niet alleen vrienden maar ook vijanden op te doen. Af en toe verschenen in de pers hatelijke opmerkingen en verdachtmakingen en soms leidde dit tot een papieren ruzie. In 1882 kreeg ene 'H.' in *Het Dompertje van den Ouden Valentijn* maar liefst zeven bladzijdes om alle bezwaren uiteen te zetten die H. tegen het verhaal 'Een kerstavond' van Melati had weten te bedenken. Het katholieke *Dompertje* gaf H. opvallend veel ruimte, ondanks het feit dat die bezwaren nogal persoonlijk van aard waren getuige de aanval die al op de tweede pagina te lezen stond:

Laat ik mij haasten u te zeggen, dat ik het talent van Melati van Java weet te waardeeren. Zij heeft, vooral als 'Mathilde', herhaaldelijk getoond dat zij buitengewoon begaafd is en die begaafdheid niet braak laat liggen. Ik betreur het intusschen dat zij zoo weinig aan oorspronkelijkheid schijnt te hechten en hare figuren meerendeels slechts Nederlanders zijn, omdat zij onze moedertaal spreken. Zij moest meer inzien dat iedereen, dien men een zuidwester opzet, daarmede nog niet tot een Hollandschen Janmaat gepromoveerd is; maar afgezien van deze gebreken, die bij een ernstigen wil en minder gejaagdheid wel te overwinnen zouden zijn, mag zij zeker onder onze beste auteurs gerangschikt worden. Ik hoop dan ook van ganscher harte dat zij, met inachtneming van de wenken, welke haar- niet slechts hier, maar ook in het buitenland herhaaldelijk gegeven zijn, nog lang haar onmiskenbaar talent ten beste zal geven.³⁶⁴

Dat moet hard aangekomen zijn: feitelijk was dit een aanval op haar Indische achtergrond die ze volgens de mening van H., te sterk in haar romans naar voren bracht. Kennelijk vond H. dat haar figuren (romanpersonages) niet echt Nederlands waren. Over haar Indische figuren zweeg hij. H. vervolgde met een lang navertellen van het Kerstverhaal waarvan de ene handeling niet zou kloppen, ongeloofwaardig zou zijn of anderszins niet acceptabel was. Dat H. zich ervan bewust was nogal ver te gaan, bleek wel uit een van de slotzinnen:

Busken Huet schat mevrouw Bosboom-Toussaint zeer hoog en toch heeft hij daar niet tegen opgezien. 't Is mij onbekend of die dame het hem kwalijk heeft genomen, maar ik weet wel dat zij er niet minder op geworden is, en van Melati van Java zou men wellicht nog meer gewenschte uitkomsten kunnen verwachten.³⁶⁵

Het was goed bedoeld, leek H. te suggeren, al dacht G. H. van H. daar anders over. Achter dit pseudoniem verborg zich waarschijnlijk Georg Henri van Haastert (1851-1932), een familielid dat zelf ook schreef. In 'Anti-critiek' kwam een even scherpe als spottende repliek, waarin niets van H. heel werd gelaten. Daaronder werd de reactie van H. geplaatst, die nu vooral de pijlen richtte op Van H. die onder de categorie 'onhandige vrienden' werd geschaard, en te kijk werd gezet als iemand die 'niet zeer te goeder trouw en zeker niet waarheidslievend' zou zijn.³⁶⁶ Daarna kwam weer de

analyse. Waar ging het nu eigenlijk om? Dat zei H. na meer dan tien pagina's weerlegging en argumentatie: 'niet om de knikkers, maar om het recht van het spel', met andere woorden het recht op kritiek leveren.³⁶⁷

Daarna kwam de Oude Valentijn aanzetten met een naschrift vol vaderlijke opmerkingen om het debat te sluiten, want liever zou 'het wapen der critiek' gericht moeten zijn op 'onze gemeenschappelijke tegenstanders'.³⁶⁸ Daarmee bedoelde hij: degenen die de katholieke letterkunde - waartoe Melati gerekend werd - een kwaad hart toedroegen. Het bleef een curieuze rel, zeker gezien het grote aantal pagina's dat er in totaal aan werd besteed. Dat H. stond voor de bekende H.A. Banning, mede-oprichter van de *Katholieke Illustratie*, leek niet onmogelijk. In Marie had hij immers geen gezeglijk medewerkster getroffen; nog in 1888 zou zij hatelijke opmerkingen maken over de *Illustratie* die meisjes op hun plaats wilde zetten.³⁶⁹

Ook buiten de katholieke letterkunde had men het op Melati van Java gemunt. De zoon van Alberdingk Thijm, publicerend onder de naam Lodewijk van Deyssel, liet in 1884 het essay 'Nieuw Holland' het licht zien, met een uithaal naar de toonaangevende literatuur, waarbij ook de vriendin van zijn vader een veeg uit de pan kreeg: 'De schepselen van Melati van Java zijn uit een opzetdoos, snoezig bewerkt, honnig bij mekaâr, poeteloerig, kleverig, intens-burgerlijk'.³⁷⁰ Argumentatie ontbrak evenwel. In *De Nieuwe Gids* zou men zich afzetten tegen het geïdealiseerde realisme dat nog altijd in Marie's boeken te vinden was. Maar het bleef een verhoudingsgewijs kleine groep literatoren.

Tot de meer persoonlijke kring van Marie Sloot behoorde zeker ook de eerder genoemde Jan van der Lans (1855-1928). Hij was meer dan een collega. Tientallen jaren lang schreven zij elkaar brieven, waarin het zakelijke en het persoonlijke vermengd waren. De vriendschap begon zakelijk, op Marie's initiatief. Op 23 maart 1882 verzocht ze hem bij haar aan huis te komen voor een persoonlijke kennismaking: 'Ik zal u dus zaterdagmiddag tusschen 1 en 4 uur wachten'.³⁷¹ Hij kwam en schreef pas in 1927 zijn eerste indrukken op:

Ik had gedacht een Indische dame te zien, daarbij een romanière van reeds gevestigden naam, die ik mij, zelf nog de romantische jaren niet geheel te boven, met anders kon denken dan een wezen uit de tooverwereld der romantiek. En ik kreeg een blozend jong meisje voor mij met niets Indisch dan het volle glanzende zwarte haar en de levendige zwarte oogen, met niets bijzonder opvallends, daarbij zoo eenvoudig natuurlijk, zoo innemend vriendelijk, zoo bescheiden en ongedwongen van optreden, dat ik mij tegenover haar onmiddellijk op mijn gemak voelde en gaarne aannam, dat men haar, zooals zij terloops opmerkte, in Amsterdam algemeen voor een pur sang Hollandsch meisje aanzag.³⁷²

Het was dus een geheel andere indruk dan die Johan Koning in 1922 zou ervaren bij de ontmoeting met Marie. Hij interviewde een 'Indische dame' die met een 'Indisch accent' sprak.³⁷³

Van der Lans en Marie hadden meer gemeen dan een vurige verering voor Alberdingk Thijm; beiden waren katholiek, en wisselden redactiewerkzaamheden af met scheppend werk. Zo schreef hij bijvoorbeeld voor *De Huisvriend*, die onder redactie van Marie stond, en zij schreef (na 1882) voor *Het Dompertje*, waar hij ook aan verbonden was. Dankzij deze brieven ontstaat een indruk van haar levensstijl met Lina. Wanneer Lina ziek was, klaagde Marie uitvoerig tegen haar correspondentievriend hoe dat haar ritme verstoorde:

Ge moet weten, dat mijn vrouw sedert Vrijdag ernstig ongesteld is, [...] en 't is

niet alleen de zorg voor haar ziekte die mij neerdrukt, meer nog de last der huiselijke beslommeringen. Meer dan ooit zie ik hoe verstandig ik gehandeld, door me niet de beperkingen van een huwelijk (ik bedoel een echt heusch huwelijk) [op te leggen] want 't is (voor mij) veel gemakkelijker als een man door de wereld te gaan dan [als] een vrouw. Als ik zie hoe verkeerd mijn handen in 't huishouden staan en wat een hartgrondigen afkeer ik heb van al die zoo noodzakelijke kleinigheden, welke noodig zijn om zelfs het kleinste huishouden een eenigszins gangbaar te houden, dan zegen ik mijn lot.³⁷⁴

Marie nam, al dan niet met Lina aan haar zijde, deel aan het cultureel en literair leven van Amsterdam. Ze gingen uit en zagen bijvoorbeeld de actrice Theo Mann-Bouwmeester optreden in het toneelstuk *La Princesse de Bagdad* die Marie zeer diep raakte, maar: 'Later zag ik haar meermalen doch nooit meer heeft ze mij zoo kunnen meeslepen, dat ik haar ordinaire uitspraak, slechte manieren en vaak vals pathos een oogenblik kon vergeten.'³⁷⁵ Aan Jan schreef Marie ook over de recensies van zijn en haar werk, ze bemiddelde bij conflicten die hij had en schreef soms te scherpe brieven, wat ze aan haar 'oostersch bloed' weet.³⁷⁶ En uiteraard schreef ze over de wederzijdse literaire kennissen, van de literator Taco de Beer tot aan de schilder Toon der Kinderen (1859-1925): 'Wat heeft die jongen toch zijn carrière verspild. Ik begrijp die zoogenaamde kunst van hem niet. Hij heeft een portret van een nichtje van hem gemaakt zoo leelijk dat ik 't niet voor straf in mijn kamer zou willen ophangen.'³⁷⁷ Herhaaldelijk bleek hoe beu ze de voortdurend heen en weer reizende drukproeven kon worden: 'Hierbij het stuk terug, maak er zelf de wijzigingen in, die gij noodig acht voor het Dompertjes-publiek; ik geef u *plein pouvoir* en *carte blanche*'.³⁷⁸ Maar ze bleef plichtsgetrouw: als er proeven kwamen, werkte ze snel door om de correcties terug te kunnen zenden. De brieven van Jan aan Marie zijn grotendeels verloren gegaan, maar uit haar brieven blijkt dat hij haar werk bekritiseerde. Dat was op haar eigen verzoek, want al eind 1882 verzuchtte ze na een uitvoerige bespreking van zijn werk: 'Ik wilde dat ik ook iemand had, die mij de fouten van mijn werken onder het oog bracht, vóórdat ze gedrukt werden, maar als ik later de recensies lees, (zelfs de minst welwillende [...]) dan is het te laat veranderingen te maken.'³⁷⁹ Misschien voelde ze zich eenzaam in haar werk. Alberdingk Thijm had het waarschijnlijk te druk. Maar Jan van der Lans schreef altijd terug, zij het met niet altijd even vleierende berichten. Tegen zijn verwijt dat zij 'theatraal' zou schrijven, verweerde ze zich door het toe te geven en te verontschuldigen, want het was:

misschien waar, als ge theatraal noemt liefde tot scherpe contrasten, tot hartstochtelijke intrigues, afkeer van lamme Jan Salie achtigheid. [...] gelach en kleur zijn mij ontontbeerlijk, 't is een herinnering aan het land der eeuwige zon, die mij bijgebleven is te midden van den grauwen mist en regen, dus ge moet dit gebrek met toegevendheid aanzien; ik kan er niets aan doen, er een grooten domper á la *K[atholieke] Illustratie* op zetten is wellicht noch in mijn belang, noch in dat der kunst.³⁸⁰

Dat deze twee belangen samenvielen in Marie's leven, behoefde zij verder niet meer uit te leggen, zeker niet aan Jan van der Lans. Slechts af en toe was er sprake van bezoeken; de afstand tussen Amsterdam en Den Bosch waar Jan van der Lans woonde, werd niet gemakkelijk overbrugd. Beiden hadden het daarvoor ook te druk. Verjaardagswensen kwamen per post en werden niet in eigen persoon overhandigd. Delen in elkaars familielevens? Daar leek een grens te liggen. Jan verloofde zich tot Marie's verrassing; en Marie schreef nauwelijks over het groeiende aantal tantezegger-

tjes dat het grote doktershuis in Weesp bevolkte of over de bruiloft van haar broer Nico in 1891. Ook haar verhuizing in oktober 1888 naar de Leidsekade 87 kwam niet uitgebreid aan de orde.³⁸¹ Het was misschien toch meer een literaire vriendschap, zij het met een persoonlijke dimensie, zoals het leven van Marie vrijwel in alles een literair leven was geworden. Dat wil zeggen, als Lina niet ziek was.